

KİTAP TANITIMI

Efe GÜZELOĞLU*

Mustafa Budak: Misâk-ı Milli'den Lozan'a İdealden Gerçeğe Türk Dış Politikası, Küre Yayınları (5. Baskı), İstanbul, 2017.

Tarih ve Dış Politika

Türkiye Cumhuriyeti ve dış politikada kurumsal mirasını devraldığı Osmanlı Devleti gelişmiş bir diplomasi makinesine sahip olmanın avantajlarından birçok durumda faydalanmıştır. Kaotik dönemlerin görece zararsız atlatılmasından, farklı güç odakları arasında doğru manevralarla hareket edebilmeye dek, Türk dış politikası fiili durumda beceriklilik konusunda bir sürekliliğe ve devlet geleneğine sahip olagelmiştir. Öte yandan, pratikteki başarının arkasında bir eksiklikten de söz edilebilir; bu da kuramsal bir zeminde dış politika felsefesinin ve ilkelerinin, tarihten ve sosyal bilimlerden destek alarak tartışmaya tabi tutulmasıdır. Türkiye’de bu alanda belirli bir literatür üretilmiş olsa da, mevcut dış politika meselelerinin altının tarihsel tartışmalar ile doldurulmasında hala çok eksik kaldığı söylenebilir.

Mustafa Budak’ın *Misak-ı Milli'den Lozan'a* adlı çalışması öncelikle böyle bir çabanın ilk meyvelerinden birisi olarak düşünülebilir. Bu metin yalnızca dönemsal bir tarih çalışması olarak ele alınamaz; zira mevcut siyasî atmosferde belirlenmesi gereken dış politika stratejisine dair bir ima içermektedir. Gerçi Mustafa Budak’ın en önemli

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul, Türkiye.

E-mail: efeguzeloglu@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2595-6645>.

Makalenin Geliş Tarihi: 21.09.2018

Makalenin Kabul Ediliş Tarihi: 02.10.2018

gördüğü tespiti Misak-ı Milli'nin "ilan edilmeden önce ilan edilmiş" bir belge olması, yani İmparatorluk-Cumhuriyet ya da İstanbul-Ankara arasında bir kırılma noktasını sembolize etmemesidir; zira "İstanbul" ya da Osmanlı'nın karar alıcıları da diplomatik tutumlarıyla Misak-ı Milli'nin öncüsü olmuşlardır. Ancak tarih yazımı açısından önemli olan bu tespitin gerisinde yatan daha önemli -ve kitaba da karakterini veren- şey, devlet sürekliliği değil, kapanmayan bir konunun kapanmadığının okura hatırlatılmasıdır. Diğer bir deyişle, asıl önemli olan Misak-ı Milli'yi kimin yazdığı değil, yazılanın ne kadarının hatırlandığıdır.

Budak'ın okura Misak-ı Milli'nin içeriğindeki unutulmuş noktaları hatırlatma konusundaki ısrarı, kendisinin de kitabın önsöz, giriş ve sonuç bölümlerine yazdıklarından anlaşılacağı gibi, aslında tarihsel değil, tamamen güncel bir konudur. Mustafa Kemal Paşa'nın Sakarya Zaferi ile ilgili olarak "*Viyana'da başlayan çekilme Sakarya'da son buldu*" demesi gibi, Mustafa Budak da, Karlofça Antlaşması'ndan itibaren iki yüz yıllık bir çekilme olduğunu vurgulamış ve Misak-ı Milli'yi bu çerçevede kavramsallaştırmıştır. Nitekim Irak Savaşı'nın yaşandığı günlerde yapılan kitabın ikinci baskısında, coğrafyanın değişiminin başladığını -on beş yıl sonra kesinlikle yerinde bir tespit olduğu anlaşılmaktadır- belirtmiştir. Böylece Misak-ı Milli, Budak tarafından, Türkiye'nin hatırlaması gereken geçmişiy-le, kurması gereken geleceği arasında bir noktada tartışılmıştır.

Bu noktada elbette Türk tarih yazımına damgasını vurmuş olan, "Lozan hezimet midir, zafer midir?" tartışması da önemli bir husustur. Konu güncel dış politika bağlamında ele alındığında şu tespit yapılabilir: Statükocu dış politika yanlısı olanlar için Lozan, varılması gereken son noktadır ve önemli olan yeni hedefler koymaktan ziyade, elde olanı kaybetmemektir. Revizyonist bir dış politika anlayışına sahip olanlar içinse Lozan'ın daha gerisine bakma eğilimi söz konusu olmaktadır. Bu noktadan bakıldığında Budak'ın çalışması da yalnızca bir tarih çalışması değil, aynı zamanda bir dış politika görüşünün tarihsel argümanlarla desteklenmesi durumudur.

Dış Politikanın Hafızası

Budak'ın tarihsel bir çalışmayı yürütürken gözünün bir yanda güncel durumda olması, ya da tam tersi bir dış politika tartışmasını tarihsel malzeme üzerinden yapmaya çalışması nasıl bir boşluğu

doldurmaktadır? Bu soru için şu iki yanıt oluşturulabilir. Birincisi, Budak, belirli bir tezi savunurken, diğer tezlerin savunucularını dışlayan bir üslup takınmak bir yana, farklı görüşlerin çalışma ve analizlerinden yararlanmaya çalışmıştır. Bu durum Budak'ı, Türk tarih ve sosyal bilimlerinin tipik bir tuzağına düşmekten korumuş ve literatürdeki diğer örneklerinden daha farklı bir çalışmayı önümüze çıkarmıştır. Nitekim bir yazım biçimi olarak Budak, belirli konular açıldığında, birçok yerli ve yabancı uzmanın bu konuda ne düşündüğünü özetleyen bölümlerle giriş yapmayı benimsemiştir ki bu da Budak'ın oluşan literatürden daha farklı şeyler yapmaya çalıştığını da gösterir.

İkinci önemli nokta ise, biraz daha geniş tartışılması gereken temel bir eksikliğin giderilmesidir. Bunun için öncelikle Türk dış politikasında Soğuk Savaş'ın bitiminden sonra ortaya çıkan bir kırılmanın vurgulanması gerekir. İki savaş arası dönemin görece bağımsız atmosferinden sonra, kutuplaşmış dünyada tehditlerin büyüklüğü karşısında özerk yaklaşımını büyük ölçüde yitirmiş olan Türkiye, Soğuk Savaş sonrası değişen dünya düzeniyle beraber bağımsız bir dış politika doktrini geliştirme sorunuyla baş başa kalmıştır. Bu sorunun derinliği, büyük iç politika kutuplaşmaları-kamplaşmaları yaşayan Türkiye'de hiçbir zaman hakkıyla kavranarak tartışılmamıştır. Türkiye'nin dış politikasına temel teşkil edecek doktrinin, yalnızca günlük-somut güç ilişkileri doğrultusunda belirlenen bir pozisyonla sınırlı kalmaması için, tarihsel-coğrafi koşulların doğru değerlendirilmesi ve Türkiye entelektüellerinin-akademisyenlerinin her kesiminin katıldığı bir tartışma üzerinden bir sentezin yükselmesi bir gerekliliktir. Diğer bir deyişle ilk sorun kimin neyi savunduğu değil, savunulan görüşün tarihsel-sosyal bilimsel temelleri olan bir tartışma içinde sunulmasıdır.

Budak'ın kitabı yukarıda anlatılan anlatı matrisine uygun bir anlatı ortaya koymaya çalışıyor. Türkiye'nin kendi koşullarını, kendi tarihsel tartışmalarını, kendi sorunlarını ve hedeflerini baz alarak geliştireceği bir dış politika doktrini için elzem olan tarihsel formasyon, *Misak-ı Milli'den Lozan'a* kitabında söz konusu bağlam içerisinde aktarılmıştır. Söz gelimi Ahmet Davutoğlu'nun, bu kitapta da alıntılanan Misak-ı Milli yorumu (bu metnin statükocu güçlerle çatışmaktan kaçınan bir tutumu yansıttığı ve Batı sistemine muhalif

ya da alternatif olma iddiasından vazgeçtiği yorumu) Budak tarafından, Cumhuriyet dönemi dış politikasına yöneltmiş görünmektedir. Böylece kitabın bütününden çıkan sonuç, Misak-ı Milli'nin gerçek mahiyetinin unutulmasından kaynaklanan bir edilgenliğin eleştirilmesidir; Budak'ın temel itirazı, "elindekiyle yetinmenin" ve Batı merkezli iradeye tabi olmanın bir zafer anlatısına dönüştürülmesindedir. Ancak Budak, bu itirazını, Türkiye'nin kabullendiği koşulların, baştan ilan ettiği koşullarla bir olmadığı hususundaki somut tespitiyle birlikte sunmaktadır.

Budak'ın farklı çizgilerdeki dış politika yorumcularını tartışmaya dâhil ederek metnini zenginleştirmesi, dış politika tartışmasına somut tarihsel veri ile desteklenen argümanlarla katılması noktaları tespit edildikten sonra, kitaba statükocu perspektiften bir eleştiri de yapılabilir. Budak, karşılaştırmalı metodu çalışmasında etkin bir şekilde kullanmıştır; buradan yola çıkarak görece göz ardı edilmiş önemli bir karşılaştırma konusunun ele alınması gereklidir.

Cumhuriyet'in sonradan benimsediği haliyle Misak-ı Milli, ya da Lozan'da belirlenen ve sonra çok az değişen sınırlar, Misak-ı Milli'nin ilk hali ile ya da ona temel teşkil eden muhtıra ile karşılaştırıldığında bir "elindekiyle yetinme" durumu ortaya çıkmaktadır. Ancak "hayalden gerçeğe" elde edilenlerin, başka aktörlerin hayalleri ve gerçekleri arasında elde ettikleriyle kıyaslanması kitapta ihmal edilmiş bir nokta olarak görülebilir. "Megali İdea"dan, "Büyük Ermenistan" düşlerine kadar, bu coğrafyada her aktörün revizyonist projeleri olduğu, ancak ne Lozan'da ne de daha sonra hiçbir aktörün hedeflerine ulaşamadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu anlamda dış politikanın satrançtan çok pokeri andırdığı, eldeki kartlarla uyumsuz ölçüde hırslı hareket etmenin büyük kayıplara yol açabileceği unutulmamalıdır. Belki tam da bu yüzden, Cumhuriyet'in kurucu siyasi iradesi, büyük jeopolitik çatışmalara girmekten kaçınmış, modernleşme projesi ile yetişmiş insan gücü ve gelişmiş bir ekonomi elde etme amaçlarına odaklanmıştır; yani eldeki zayıf kartlarla büyük risklere girmektense, daha iyi bir el için çabalamıştır. Budak'ın Modernleşme projesinin muhayyel toplum yaratma girişimine yaptığı eleştiri bu yazının konu kapsamı dışında olmakla beraber, önemli bir tartışma konusudur.

Bu mevzi itiraz dışında, kitabın gerek tarihsel gerekse dış politika tartışması anlamında önemi açıktır. Revizyonizm ile statükoculuk arasında, bağımsız bir dış politika geliştirmeye çalışan ülkelerin telif bir doktrin üretme ihtiyaçları, bu ülkelerin tarihsel-coğrafi (yatay ve dikey) etki alanlarının incelenmesiyle olabilir. Tekrar belirtilmelidir ki, son tahlilde önemli olan, bu kitaptaki tüm tezlerin, ya da bu kitaptaki tezler bağlamında üretilen dış politika yaklaşımlarının tamamen doğru ve geçerli olması değil, Türkiye'nin kendi entelektüel derinliğinden çıkarılacak kuramsal yaklaşımların dış politika üretiminde rol oynamasının gerekliliğidir. Diğer bir deyişle, ister "yurtta sulh cihanda sulh" şeklinde formüle edilegelen, Cumhuriyet dönemine damgasını vurmuş olan statükocu dış politika anlayışı savunuluyor olsun, ister Batı yanlısı ya da tam tersi Batı ekseninden çıkmayı hedefleyen (sözgelimi Avrasyacı ya da İslamcı) yaklaşımlar savunuluyor olsun, ister sol-sosyalist perspektiften ya da Üçüncü Dünyacılık perspektifinden yaklaşımlar savunuluyor olsun, Türkiye'nin dış politikasına, gelecek hedeflerine yönelik projeler, Türk tarihi ve sosyal bilimlerinin özgül bulguları ve tartışmaları üzerine kurgulanmalıdır.

Bu anlamda Mustafa Budak'ın *Misak-ı Milli'den Lozan'a* kitabındaki tezlere cevap mahiyetinde geliştirilecek fikirler, bunları eleştirerek bir başka yaklaşımı destekleyecek bulgular öne sürülebilir. Ancak tablonun tümünde ortaya çıkacak sonuç, farklı tezlerin derinlemesine tartışmasıyla ulaşılabilecek bir sentezin Türk dış politikasının önümüzdeki dönemlerine yön verebilecek olmasıdır. Kendi entelektüel derinliğinden çıkacak bir senteze dayanan bir dış politika kavrayışı, Türkiye'nin pratikte son derece gelişmiş olan diplomasi aygıtına düşünsel bir derinlik kazandıracaktır. Mustafa Budak'ın çalışması, bu yolda yapılacak çalışmalar için araştırmacılar tarafından incelenmesi gereken bir kitap olduğu söylenebilir.